

Rasmus Glenthøj, Post.doc., Ph.d.

Nye perspektiver på 1814 - Ægteskab, skilsmisse og arv

Foredrag ved Stortingets seminarserie om nasjon og folkestyre, «Grunnloven og deg»,
lagtingssalen
21.mai 2012

Skilsmissen

Med et pennestrøg var det over. Natten til den 14. januar 1814 blev de politiske bånd imellem Danmark og Norge skåret over ikke med et sværd, men med en pen på et stykke papir. Med Freden i Kiel opnåede den franske advokatsøn og revolutionsgeneral, Jean-Baptiste Bernadotte, hvad svenske konger i århundrede forgæves havde stræbt efter: at skille Norge fra Danmark og at forene det med Sverige. Der var imidlertid to problemer, som traktaten ikke tog højde for. Det første var at nordmændene ikke brød sig om at blive handlet som kvæg mellem to monarker. De norske embedsmænd havde gennem deres studier på Københavns Universitet læst naturret, og de havde lært at en monark nok kunne afstå sin magt, men at den så faldt tilbage til folket. Suveræniteten kunne aldrig gives fra en fyrste til en anden hen over folkets hoved. Det andet problem var Christian Frederik: tronfølger til tvillingerigernes trone og Norges statholder. Han ville hverken afstå sine rettigheder eller lade nordmændene underkaste hvad samtiden havde døbt "det svenske åg".

Dette var indledningen til mest kendte år i norsk historie, "mirakelåret" 1814. Navnet, "mirakelåret" stammer fra slotspræsten Claus Pavels, og ordet er printet ind i den kollektive norske hukommelse på samme måde, som Oscar Wergelands imponerende Eidsvoldsmaleri fra 1884 fæstner sig på den norske nethinde når man taler om grundlovsfædrene og den norske forfatning. Det som mange imidlertid ofte glemmer, når de citerer Pavels, er, at den norske præst samtidigt fremhævede at ved indgangen til året 1814 var 96 % af nordmændene kongen i Københavns tro undersåtter. "Mirakelåret" 1814 blev således indledt med en udefra påtvunget skilsmisse fra Danmark, det blev afsluttet

med et tvangsægteskab med Sverige og det blev efterfulgt af en række miserable år. De store norske handelshuse faldt som dominobrikker, den pludselige frihed og de indre modsætninger skabt på Eidsvold affødte et forpestet politisk klima, og ondt blev kun til værre, da Karl Johan påbegyndte sit angreb på Grundloven i 1818.

Dette er ikke for at forklejne miraklet i 1814 med Grundloven, der blev vedtaget i det lyse vår, og det heldige forsvar af friheden i den mørke høst. Men vi må blot ikke lade os forblinde. Både 1814 og årene før og årene efter var fyldt med kaos og personlige tragedier på en skala, som kun har få paralleller i norsk historie. Det gør også, at man måske kan betvivle om Claus Pavels havde ret i at 96 % støttede kongemagten i København. Der er således ingen tvivl om, at der var nordmænd, der med åbne arme omfavnede adskillelsen efter syv år med krig, sult og økonomisk ruin. Men her må man ikke glemme, at 80 % af landets befolkning bestod af bønderne, der i det store hele var tro mod "han far", som de kaldte kongen. Hvis vi ønsker at finde idéer om politik og nationalitet i og omkring 1814, så må vi vende os mod landets embedsmænd og borgerskab. Når vi gør det ser vi paradoksalt nok, at båndene i årtierne før krigsudbruddet i 1807 aldrig havde været tættere til Danmark end i denne periode. Spørgsmålet er således: Hvordan var forholdet i mellem dansk og norsk før og efter adskillelsen i denne ledende gruppe af samfundet?

Det dansk-norske forhold før 1814

Ifølge digterpræsten Kingo udgjorde Danmark og Norge to "tvillingeriger". Betegnelsen var ikke *blot* et led i enevældens propaganda, men dækkede over et særligt dansk-norsk forhold, der ikke alene bestod af fælles konge, flåde, administration, lovgivning og handel, men også gennem familie, venskab og kulturelle bånd som sprog, uddannelse, historie, myter, litteratur og offentlighed. Hertil kom, at krigene mod Sverige havde skabt en fælles fjende og en fortælling om fælles sejre, helte og nederlag.

Det dansk-norske fællesskab blev imidlertid opfattet forskelligt i de to riger. I Danmark regnede man nok nordmændene som et selvstændigt folk med en karakter, men danskerne nedspillede ofte forskellen mellem dansk og norsk, og betragtede til tider nordmændene "aldeles som Danske". Ikke kun danskere, men også normænd, talte i *nogle* tilfælde direkte om de to nationer som et folk. Det dansk-norske fællesskab

udgjorde en nordisk enhed i den fælles multinationale stat, der blev styret fra København. I en periode, der var præget af en såkaldt nordisk renæssance og gryende romantik dyrkedes det nordiske ligeså meget som det nationale fællesskab.

Beskrivelsen af den danske og norske karakter var på mange måder lig, men på en række punkter adskilte det "norske" sig angiveligt fra det "danske". Nordmændene blev set som frimodige, enkle og ufordærvede i modsætning til det dekadente liv i kongens København. Hertil kom en norske frihedstrang, der blev bygget op i modsætning til de mere dvaske danskere, og en angivelig særlig norsk kongetroskab. På denne måde blev det "norske" defineret i modsætning til en dansk karikatur. Nationen blev set som Nordens spartanere, der bestod af et folk af malmfaste bjergboere og kække søhelte, der var tapre og trofaste.

På trods af disse forskelle, så blev begreberne Danmark, dansk og danskhed i *nogle* sammenhæng anvendt om både danskere og nordmænd på samme måde som England og engelsk til tider blev brugt som synonym for britisk. Der var fra dansk side ligefrem forslag fremme om, at man ligesom England og Skotland skabte et fælles navn for foreningen, der skulle hedde Dannora.

Før 1814 var dansk det fælles skriftsprog, men når det gjaldt det talte sprog, var situationen mere kompleks. Ligesom i andre dele af det førmoderne Europa havde eliten i Norge tillagt sig det samme sprog, som der taltes i statens centrum, og det var ikke ualmindeligt at norske embedsmænd talte sproget mere korrekt end danskerne. Reelt var der en flydende overgang mellem dansk og norsk i den fælles elite. De fleste danske filologer så norsk som en dansk dialekt, hvilket mange af deres norske kollegaer var enig med dem i. Både danske og norske forskere mente dog, at det fælles skriftsprog burde beriges med dialektord; især fra norsk.

Norge i 1814

1814 vendt op og ned på det dansk-norske forhold. I dag ved vi, at 1814 lagde grunden til det moderne Norge og en selvstændig nationalstat, men det gjorde man af gode grunde ikke i samtiden. Et af de brændende spørgsmål på rigsforsamlingen var om Norge på sigt skulle genforenes med Danmark. Norske historikere har været uenige om, hvorvidt nordmændene ønskede det i våren 1814. Nogle har hævdet, at de fleste nordmænd

ønskede fuld selvstændighed, mens andre har ment at selvstændighedsmænd ønskede genforening med Danmark.

At de såkaldt "danksindede" nordmænd stræbte herefter er indiskutabelt, andre håbede på en nordisk union under Christian Frederik, mens nogle af selvstændighedsmændene ønskede en nationalstat. Flere "svensksindede" kæmpede eksplicit imod selvstændigheden, da bevægelsen blev ledet af en dansk prins, som de ikke stolede på vitterlig ønskede et uafhængigt Norge. Et endegyldigt svar er umuligt at give, men man må erkende det faktum, at valget af Christian Frederik og udformningen af Grundloven i 1814 klart åbnede for en genforening på sigt. Efter det norske nederlag til Sverige forsvandt imidlertid både muligheden for og ønsket om genforening hos næsten alle nordmænd. For de nordmænd, der stadig håbede herpå, var det eneste håb skandinavismen.

Danskere og nordmænd i broderlandet

I enevældens Europa blev nationalitet forstået ud fra fødsel, og Danmark-Norge var ingen undtagelse. Alle danskfødte tjenestemænd og officerer i Norge blev hjemkaldt til deres fødeland i 1814, mens tilsvarende norskfødte i Danmark, inden for fire uger skulle afgøre om de ønskede at forblive i dansk tjeneste. Danmark-Norge udgjorde et integreret arbejdsmarked, og adskillelsen medførte svære valg. Problemet blev ikke mindre af, at enevældens definition af nationalitet ud fra fødsel ikke altid stemte overens med individets selvforståelse. For dem bragte adskillelsen spørgsmål om kongetroskaben, national identitet, ære, karrierer og familie i spil. Hermed indgik der et klart subjektivt element i spørgsmålet om national identitet, og 1814 var der mange brødre, der valgte forskellige lande og nationaliteter.

Den flydende overgang mellem dansk og norsk ses intet sted bedre end hos den danskfødte norske forfatterinde Christiane Birgitte Koren, der ikke kunne skelne mellem Danmark og Norges interesser, og som talte om "vi danske" og "vi nordmænd", uden at det for hende indebar nogen modsætning. For Koren var 1814 en katastrofe, som hun aldrig kom sig over, og hun døde nedbrudt i 1815. Koren var måske ekstreme tilfælde, men hendes følelser var i større eller mindre grad delt af mange danskere og nordmænd.

Den danske digter Adam Oehlenschläger skrev i sine erindringer, at han stadig betragtede "nordmændene som mine Landsmænd og Norge som mit halve Fædreland."

Danmark i almindelighed og København i særdeleshed havde gennem århundrede været præget af de tusindvis af nordmænd. I Kongens København gjaldt det især de norske studenter, matroser og soldaterne i Livgarden. Men hovedstaden var langt fra det eneste sted i Danmark, der havde forbindelse med Norge. I 1770 boede der angiveligt 40.000 nordmænd i Danmark. Det svarede til ca. 4,5 % af befolkningen i landet, men da langt de fleste af disse nordmænd boede i byerne, så har andel af nordmænd her været langt højere - især i København.

Alt dette ændrede adskillelsen i 1814. Selvom forbindelserne i det 19. århundrede forblev tætte mellem de to lande, så var Livgarden ikke længere norsk, der kom ikke norske matroser og strømmen af norske studenter til København forsvandt næsten. På samme måde forandrede adskillelsen kontakten mellem de danske og norske byer. I 1814 blev mange af de gamle dansk-norske handelsforbindelser nedbrudt. Det ramte især Nordjylland hvorfra man traditionelt havde udskibet korn til Norge fra. 1814 betød hermed at de tætte materielle, finansielle og menneskelige bånd blev løsnet – men de blev ikke klippet over.

Sproget som nationens ejendom

I Norge fik opløsningen af den dansk-norske stat øjeblikkelig konsekvens for sproget. I februar 1814 bemærkede præsten Claus Pavels tendensen til, at folk talte om det norske sprog i stedet for dansk. Han kaldte det latterligt, da dansk og norsk var et og samme sprog. Denne tilbøjelighed blev imidlertid til officiel norsk politik. Størstedelen af eliten frygtede en sammensmeltning med Sverige, hvilket prægede den nye Grundlov fra november 1814, hvor § 47 og § 81 understregede og sikrede det norske sprogs status og navn. "Sprogkuppet" fik Stortinget videnskabelig dækning til gennem en udtalelse fra universitetet i Christiania, der konkluderede, at skriftsproget var blevet udviklet i fællesskab og derfor var lige så meget norsk som dansk. Der var ingen bevægelse, der ønskede et selvstændigt norsk skriftsprog af andet end af navn i årene omkring 1814, men sprogkuppet var et udtryk for, at nation og sprog i et vist omfang blev kædet sammen.

Den officielle status, som det "norske" sprog fik med Grundloven, afgjorde dog ikke sagen en gang for alle. I Danmark ønskede man at bibeholde det sproglige og litterære fællesskab ikke blot af gavn – men også af navn, og sprogkuppet var et slag mod en allerede ydmyget dansk selvforståelse. For danskere var norsk enten en dialekt, bondesprog i Norge eller navnet på det sprog man i middelalderen havde talt i Norge. Sprogforskeren Rasmus Rask understregede, at hvis nordmændene ville opdyrke deres bondesprog kunne dette sprog med rette kaldes for norsk, men han lod skinne igennem, at han ikke betragtede dette som fornuftigt.

Det norske forhold til Danmark efter adskillelsen

Følelsen af undertrykkelse, nederlag og uretfærdighed kan være med til at styrke et fællesskab, mens traumatiske begivenheder kan sætte en nationens fortid i modsætning til dens samtid. Der var imidlertid ingen enighed i Norge om tolkninger af fortiden og de politiske begivenheder i 1814, hvilket skabte dybe kløfter. Modsætningerne, der var blevet skabt på den grundlovgivende rigsforsamling, prægede de følgende års forbitrede debatter, og de mange angreb på danskerne i denne periode kan ses som et led i et internt norsk opgør.

De "danksindede" og "svensksindede" nordmænd skabte forskellige stereotyper af "danskeren", der byggede på forskellige kulturelle opfattelser af Danmark. De førstnævnte vedligeholdte et positivt billede af dansk kultur, som de så som del af en fælles ballast fra foreningstiden. København var "Nordens Athen" og den vedvarende inspiration fra den gamle hovedstad kunne og burde derfor bruges i opbygningen af det nye Norge og i kampen mod svensk indflydelse. Denne holdning provokerede de "svensksindede" og andre, der mente, at den politiske løsrivelse fra Danmark skulle følges af en kulturel norsk selvstændighed.

Disse mænd frygtede stadig den danske indflydelse, der virkede fordærvende på nordmændene og holdt dem i lænker. Det bedste eksempel herpå var præsten Nicolai Wergeland, der brugte årene efter adskillelsen på at svælge i det, som Norge havde lidt under i foreningstiden. Han opfandt ordene "danomani", "danoman" og "danksindet" til at betegne den i hans øjne unaturlige forkærlighed, som mange nordmænd havde til Danmark, og som han forsøgte at gøre op med i sin bog *En sandfærdig Beretning om*

Danmarks politiske Forbrydelser imod Kongeriget Norge fra 955 til 1814. Her blev alt det brugt i historien, der passede ind i en national tolkning, mens alt andet blev "glemt" eller bortforklaret. Fortiden var ikke kun et spejl for nationen, men en slagmark og et våben i et norsk opgør med Danmark. Værket var med Wergelands ord ét synderegister, der var lige så langt som Nordens historie, ét oplysningsprojekt, der skulle åbne nordmændenes øjne, og ét værk, som skulle vise Danmarks forbrydelser for hele Europa og få nordmændene til at se, at Norge før den ulykkelige Kalmarunion havde været en stolt nation. For ham var der tale om en national fejde om den politiske sandhed, som blev udspillet mellem ægte nordmænd og dem, der elskede Danmark højere end deres eget fædreland.

Wergelands historieskrivning fik ikke lov at stå uimodsagt. En lang række dansksindede angreb ham i heftige vendinger, mens andre forsvarede ham og ønskede værket oversat til hovedsprogene, så andre nationer kunne anerkende de norske lidelser. Umiddelbart tabte Wergeland slaget i offentligheden, men i de følgende årtier tog mange hans parti.

De "dansksindede" var ikke blinde for ulemperne ved den tidligere forening, og navnlig tiden før 1660 dømte de hårdt, men de fremhævede fordelene ved den milde danske regering, de borgerlige friheder og den lange fred. Foreningen havde i deres øjne været gavnlig for Norge, men kun få af dem ønskede den genoplivet efter 1814. Professorerne på universitetet, der enten var dansksindede eller danskfødte, blev stærkt påvirket af adskillelsen. Uafhængig af individuelle opfattelser af den tidligere kongemagt skelnede de mellem det danske folk og den tidligere regering, som var den eneste, de mente kunne bebrejdes noget. Disse nordmænd var formet af deres liv i Danmark, og de elskede landet, folket og kulturen, som de selv var en del af.

Med professor Herslebs ord så man danskerne som en agtværdig nation, som nordmændene var knyttet til med hjerterne. Det var et folk, med hvem man delte sprog og minder, og som man stadig var forenet med gennem venskab, familie og kærlighed. Alt dette hverken kunne eller burde adskillelsen og foreningen med Sverige ændre på. Så nøje var de to nationer forbundet, og så nøje var familierne forenet, at hvad der ramte det ene folk, ramte også det andet.

Danskernes forhold til Norge i årene efter adskillelsen

I Danmark ønskede mange stadig en tæt kulturel forbindelse mellem de to broderland, men den skulle være på danske præmisser. Bruddet på den politiske forbindelse resulterede i en udbredt og intens sorg, der genfindes i poesi, prosa og breve. Adam Oehlenschläger skrev tragedien *Hardbard og Signe*, om den norske kongesøn og den danske prinsesse, hvis kærlighed rakte ud over døden. I T.C. Bruuns digt *Dannemark* blev det fremhævet, at kærligheden mellem de to "søstre", Dana og Nora, var så stærk, at en genforening måtte ske. Dette håb ændrede sig med tiden og blev enten omformet til skandinavisme eller forestillingen om adskillelsen havde været en national nødvendighed.

Rent politisk var forestillingen om en genforening utopi. Det skyldes ikke alene svensk, norsk og international modstand, men også de to forskellige styreformer. Norge udgjorde et forbillede for de yngre liberale i Danmark, men et skræmmebillede for Frederik 6. Danmark blev som det meste af Europa ramt af den konservative reaktion efter 1815, der resulterede i nordmænd næsten pr. definition blev mistænkeliggjort som potentielle revolutionære. De nye tider og krisen betød yderligere, at handelsforbindelserne blev svækket, mens det fælles arbejdsmarked for akademikere blev nedbrudt af dansk revolutionsfrygt og Karl Johans krav om politiske loyalitet.

Der var to andre faktorer, der skubbede danskerne bort fra nordmændene: vrede og fornægtelse. Adskillelsen var en ydmygelse af Danmark, der kun blev gjort værre af det norske opgør med den fælles fortid, kultur og sprog. Danskerne kendte til de norske klager, og mange havde forståelse for dem, mens andre mente der var tale om overdrivelser eller misforståelser.

Misforholdet i erindringen af fællestiden mellem danskere og nordmænd kan sammenlignes med det engelsk-irske forhold, hvor den "stærke" part husker de gode sider og glemmer de dårlige, mens det forholder sig omvendt med den "svagere" part. Dette hukommelsestab afspejlede de to nationers forskellige behov i nationsbygningen, men skaber bitterhed hos modparten. Den officielle politik i Danmark var, at Norge skulle "glemmes" og fællesskab fortrænges, hvilket de norske provokationer kun gjorde lettere. Allerede i 1814 havde man fra øvrigheden forsøgt at påvirke den offentlige opinion gennem pamfletter udgivet under pseudonymer. Disse bestillingsarbejder argumenterede for, at "tabet af Norge" i virkeligheden var en skjult velsignelse, da Norge havde været en

økonomisk byrde for Danmark, hvilket var en lodret løgn. "Tabet af Norge", som det hedder i Danmark, var ikke kun et tab politisk og kulturelt – det var også økonomisk.

Perspektivering

1814 var en politisk skilsmisse, men ikke en kulturel. Den kulturelle union bestod frem til begyndelsen af 1900-tallet. Norske malere, billedhuggere og musikere søgte helt naturligt til Danmark. Frem til 1850 var der stadig tale om en ensartet kulturel forbindelse mellem de to lande, og det såkaldte "nationale gennembrud" med indsamling af norske folkeeventyr og skabelsen af landsmålet ændrer ikke ved, at de store norske forfattere i anden halvdel 1800-tallet havde hentet deres primære kulturelle ballast i den danske guldalderkunst. Hertil kom, at Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og næsten alle andre af de store norske forfattere udgav deres bøger i København.

De norske forfatteres talent og popularitet i Danmark ændrede imidlertid det interne styrkeforhold mellem danske og norske kunstnere. Det nu var nordmændene, der dominerede fælleskulturen. Selvom der bestemt var dem iblandt de norske kunstnere og intellektuelle, der havde en fjendtlig indstilling til Danmark og foreningstiden, så de fleste af de store forfattere den fortsatte forbindelse med danskerne som et gode.

Parlamentarismens sejr i Norge i 1884 var en inspiration for det danske Venstre, der blev fejret i København, men det norske Venstres kulturelle politik var en enorm skuffelse for de progressive norske forfattere, der tidligere havde støttet partiet, og den var et søm i ligkisten på det dansk-norske kulturfællesskab, da dele af Venstre var skeptisk overfor den kulturelle union.

Den nationale linje i Norge underminerede unionen med Sverige og banede vejen for den fulde norske selvstændighed med unionssprængningen i 1905. Danskerne støttede fuldt og fast nordmændene i deres nationale kamp, men det styrkede ikke det dansk-norske forhold. Tværtimod kan 1905 betegnes som kulturfællesskabets Waterloo. Den politiske frihed og den nationale begejstring fik mange nordmænd til at kræve et kulturelt opgør med *dansketiden* og den vedvarende forbindelse med Danmark. Ligesom i tidligere kolonier forsøgte man at udrydde historiens a-nationale spor. Dette skete bl.a. ved at ændre bynavnene, især de steder hvor byerne var opkaldt efter "danske" konger. I 1907 påbegyndtes den første af en række retskrivningsreformer, der fjernede det norske

skriftsprog fra det danske. Den nationale oprustning medførte bl.a. også nye krav om udleveringer af norsk arkivmateriale fra rigsarkivet i København, opkøb af rettighederne til de norske forfatteres værker og kampen om (Øst)grønland, som nordmændene mente, var blevet frarøvet dem i 1814. I denne sammenhæng blev Nicolai Wergelands værk genudgivet i en nynorsk version. Slaget om Grønland endte med norsk nederlag ved domstolen i Haag i 1933, men sagen blev ikke glemt. Under krigen forsøgte Knut Hamsun at vinde Hitler for den norske sag, mens den demokratiske norske eksilregering forsøgte at opnå de allieredes støtte med henvisning til den danske samarbejdspolitik. Men Hitler kunne ikke hjælpe, og de allierede ville ikke hjælpe Norge.

Verdenskrigen forbedrede dog det dansk-norske forhold. Mens Danmark slap nådigt igennem sin besættelse led man i Norge. I nordmændenes gamle hovedstad påbegyndte man derfor under krigen at sende nødhjælp til børnene nord for Skagerrak. Som tak tog nordmændene efter krigen initiativet til oprettelsen af Fondet for Dansk-Norsk Samarbejde, der til stadighed arbejder for en tæt forbindelse mellem de to lande. Den forbrødring og det nordiske samarbejde, der fandt sted efter 1945, blev imidlertid svækket ved, at Danmark og Norge i 1972 valgte at gå i forskellige retninger i forhold til Europa, hvilket til dels kan tilskrives Norges erfaringer med unioner. De engang så tætte bånd mellem Danmark og Norge er langsomt blevet svækket, og bevidstheden om den fælles kulturelle ballast er for mange i den brede befolkning blev afløst af den banale nationalisme, som findes i Ekstra Bladets og VG's spalter hver gang de to lande tørner sammen på grønsværen eller i håndboldhallerne. Fællestiden og den efterfølgende kulturelle union, der strakte sig ind i det 20. århundrede, er navnlig i Danmark ved at gå i glemmebogen, hvilket gør danskerne hverken forstår deres egen stats eller nations historie. Syd for Skagerrak bør vi huske Piet Heins ord: "Danmark var ikke Danmark, hvis ikke Norge var til", men som historikeren Ole Feldbæk har bemærket, så gør det omvendt sig også gældende: "Norge var ikke Norge, hvis ikke Danmark var til". Grundlovsjubilæet i 2014 er en god anledning til at huske på det 434 år lange fællesskabs betydning for Danmark og Norge, både i fortiden, nutiden og i fremtiden. Fællestiden er slut, men dens arv præger os den dag i dag.